

Ketten egy új könyvről

■ **Baka István művei. Műfordítások I-II. Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Szóke Katalin, a szöveget gondozta Bombitz Attila. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2008. 455 + 461 oldal, 2850 + 2950 Ft**

KALAVSZKY ZSÓFIA:

„Az én Moszkvámban kupolák ragyognak”

Baka István az 1994-ben megjelent *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötetének *Testamentum* című záróversét a következő szavakkal nyitja: „Ha meghalok, a nyirkos pétérvári / Talajba engem ne temessetek! (...) Inkább a forró déli sztyeppé áldott / Fűvén szórjátok szét a hamvamat, / (...) Vagy egy kis Moszkva-széli temetőbe, / (...) Feltámadásig, - ásatok oda!” Baka István orosz származású (?), nyelvű (?) költői alteregójának lírai énjé az orosz irodalom immár toposzá vált, átpoetizált, *irodalmi helyé* való helyszíneit és tájait veszi számba vágyott nyugvóhelye keresésekor. Az olvasó már-már azt hinné, hogy a végakarát mindjárt kimondatik, amikor a beszélő még visszavonja annak meghatározását, rögzítettségét: „Angyalok ébreszt vagy az Auróra / Ágyúszava mindegy lesz énnekem”. Az egyetlen hely megnevezése, illetve az egyetlen szerep kiválasztása helyett tehát sokkal inkább a *többféle* szereplehetőség közti választást artikulálja. A feltámadás lehetősége hol moszkvaként, hol pétérváriként, az alakváltás szabadságát meghagyva merül fel. Hol magyar költőként, hol orosz lírikus maszkjában, hol pedig az orosz és magyar lírát egymásba játszó műfordítóként találkozik a telefonáló Mandelstammal, a konyhaasztalán író Ahmatovával, a sárcoopjút lehúzó Blokkal vagy a Puskinról motyogó, a kezében heringet szorongató Hodaszeviccsel (*Szentpétervárnál újra*). Velük együtt járja a fővárosok utcáit, lakja be, lakta be Oroszország azon poétikus tereit, amelyekben és amelyek révén e kései modernségben fogant lírányelv magát a leginkább pozicionálni tudja.

vasása és újraértése - Puskinról Brodzskijon át egészen a kortárs orosz költészetig. Terjedelmében, anyagában és a fordítások invenciózuságában is lenyűgöző, kilencszáz oldalas kiadványt foghatunk a kezünkben, amelyben először „találkoznak”, kerülnek egymás mellé Baka műfordításai. Egymás „szomszédjaivá” lesznek így olyan költői életművek, amelyek amúgy egy szigorúan irodalomtörténeti és kronológiai szempontok alapján szervezett költészeti antológiában nem kerülhetnének közvetlenül egymás után. (A versek keletkezési dátumainak feltüntetése különösen jól tudta volna érzékelteni a Baka által kihelyezett líratörténeti súlypontok közötti időbeli ugrásokat vagy éppen azok egyidűségét.) E gazdag kötetekben nem csupán az egyes műfordítások nyelvi-stilisztikai megoldásai válnak igen érdekessé, hanem az is, ahogy ezek a szövegek egymásnak kontextust biztosítanak: a költészet elemi, lineáris és paradigmaticus szerveződését egyidejűleg felmutatva.

A kezdőpont Alekszandr Puskin. A mintegy hetvenhét vers első, önálló kötetben való megjelenése 1996-ban kisebbfajta szenzációnak számított. Hiszen nem pusztán arról

volt szó, hogy a magyar Puskin-műfordítások - amelyek száma a hatvanas évek közepétől lényegében változatlan maradt - újabb darabokkal egészültek ki (a későbbiekben többek közt Galgóczy Árpád műfordításai folytatják ezt a sort), hanem arról is, hogy Baka olyan szövegeket ültetett át magyarrá, amelyek jelentősen képesek módosítani és árnyalni a magyar olvasók Puskin-képét. Nagy többségük Puskin legkorábbi, a Carszkoje Szeló-i líceumban töltött éveiből (1813-1817) és a liceum utáni, pétérvári időszakából (1817-20) származik. Puskinnak ezt a hangját, amely főként alkalmi költeményekben, episztolákban, epigrammákban, Voltairre, Rousseau- és Zsukovszkj-átiratokból álló szatirikus, ironikus - jól és kevésbé jól sikerült - versekben szólal meg, az addigi magyar Puskin-kiadások még csak sejtetni sem tudták. Ezek a költemények azonban elválaszthatatlan részét alkotják a költő korai lírájának, ahogy egyszerre fészegetik a korabeli erkölcsi határokat és gúnyolják ki a klasszicista poétika műfaji-versnyelvi hagyományait meg az ódai pátosz divatját. Egymásba fűződik „élet” és

költészet, „élmény” és poézis: olvashatunk a liceumi Puskin és társai éjszakai gogol-mogol (puncs) főzéséről és lebukásukról (*Emlékezés*) vagy Küchelbäcker kifigurázásáról, aki Puskin állandó ugratásainak a célpontja volt (*Klit balszerencséje, Diaktársaimhoz*). Felidézhetjük *Az oráni hercegné* című verset, amelyért a cámtól Puskin aranyórárt kapott láncsal. E jutalom oly mélyen sértette meg a költőt, hogy a kegyes ajándékot szétaposta. De találmunk a költő kártyaszervevényét felvillantó episztolát is (*Vszvolozszkijnak*), amely szenvedély kiélése során Puskin - szorult helyzetében - gyakran

egy-egy művének kéziratát volt kénytelen megtenni ténnek. Puskin a századforduló szimbolista költői követik (Annyenszkij, Brijuszov, Szologub, Ivanov, Blok, Belij), majd az akmeisták (Kuzmin, Hodaszeviccs, Gumiljov, Mandelstam). Éppen ők, az artistikum önelvűségében gyökeres, művészetkonceptiójukban az esztétikum primátusát hirdető költőcsoport tagjai azok, akiknek poétikája különösen közel áll Bakához. A XX. század első harmadának kiemelkedő lírateljesítménye azonban kétségtelesen Marina Cvetajeváé (tőle vett idézet az írásom címe). Lenyűgözőek a költőnő tragikummal telített, végtelenül sűrített költeményei, amelyekkel a második kötet kezdődik. Igen árukodó, hogy Baka az orosz költésztörténetnek épp ebbe a korszakába, a 20-as, 30-as évek orosz lírájába „írja bele” *költői* alteregóját, Sztyepan Pehotnijt. A műfordító Baka azonban jóval tágabb térben mozog. Erre utal, hogy az első kötetben még kiemelt szerepet kap a romantikus költészet (Puskin), ám a második kötet Joszif Brodzskij-korpuszával már „eljut” napjainkig. A Brodzskij fordító Baka ugyanis már „tüllép” Sztyepan Pehotnij sajátos, késő modern pozícióját. A Brodzskiji líra ugyanis - habár a maga forrásaként az akmeistákat, Cvetajevát, Eliotot és Audent jelöli meg, és az avantgárd és a késő modern nyelvfelfogásához áll közel - ebbe a térbe mégsem zárul be: versci egyszerre keresnek és találnak utat a klasszikus orosz líra és a posztmodern felé is.

M. NAGY MIKLÓS:

Az este szépsége és a napszentület

A versfordítás - mondom kibicként - talán kétfajta élvezettel járhat, melyeknek minden más csak a folyamánya vagy az összetevője, a jó jelző megtalálásától a honoráriumból vett szürkebarátig és a fúrge barátok dicséretéig: a nyelvek-kultúrák közötti korrespondenciák megtalálása az egyik, a másik pedig a nemzeti kultúrák magábanvalóságának fölismerése. Magyarán: a siker és a kudarc egyaránt jelenthet örömet, gondolat. S ezért nem egészen érték egyet a tömérdék kudarcból fakadó radikális nézetekkel: Nabokovval például, aki azt vallotta, hogy verset fordítani lehetetlen, s ha mégis próbálkozunk vele, a kétséges produktumot megjelentetni csak az eredetivel együtt szabad. Hogy ezt gyorsan illusztráljam is valamivel: kamaszkorom óta egyik kedvenc költeményem Swinburne *Tenger és alkony* közöttje Babits fordításában, s nagy - élvezetes! - családias volt, amikor nemrég Gergely Ágnes *Tigrisláz* című ragyogó esszékötetéből megtudtam, hogy Babits verse menyire lazzan követi az eredetit. A „szerelem hozzám kövöti az eredetit. A szerelem hozzám kövöti az eredetit. A szerelem hozzám kövöti az eredetit. A szerelem hozzám kövöti az eredetit.” - vagyis nem annyira a szerelem örök, metafizikai illékonyágáról van szó, mint inkább egy bővértű történetről, melyben a nő majd-hogynem megerőszkolja a férfit, s ezzel pusztítja el a szerelem ténykényvirágát. S mégis milyen jó, hogy létezik Babits fordítása! (S kérdés: melyik a jobb, a Swinburne-eredeti vagy az általa ihletett Babits-költemény?)

Se problematikusszféra mellett (alatt?) létezik ugyanakkor a műfordítás mint mesterség: a jól megcsinált, de nem különleges versek ugyanolyan jól megcsinált versekké való átültetése - s hadd kezdjem Baka méltatását azzal, hogy ezen a mesterségszinten lenyűgözően tökéletes. Nem szerettem például Viszockijit (Szóke Katalin szerint), de az alapvetően narratív, ugyanakkor a legkülönfélébb nyelvű rétegekből merítő, gyakran szlenges versicit hajszálpontosan fordította. S hasonlóképpen - e két terjedelmes kötet tanúsága szerint - számos jeles költő jó vagy közepes versét fordította le könnyedén, elegánsan: Puskinról Szedakováig. Rendelkezett azzal a különleges tehetséggel, amivel - nem emlékszem, kinek a visszaemlékezése szerint - Weöres Sándor: hogy a nyers, szó szerinti fordítást a lehető legminimalisabb változtatásokkal tökéletes rím- és ritmusképletű költeményre varázsolta. Ez azonban, hadd ismétljem meg, szakma, mesterség, rutin, pénzkereset. S nem hiszem, hogy igaza van Gergely Ágnesnek, aki arisztokratikusan kijelenti, hogy verset költő nem fordít pénzért - de igen, azt hiszem, sokan fordítottak pénzért - jól! -, s persze, gondolom, azért is, hogy a mindennapos versalkotással edzésben tartsák versnyelvük rugalmasságát: hogy készen álljanak arra az ihletett pillanatra, amikor nem ők írják majd verset, hanem egy vers majd rajtuk keresztül megíródik. (Mellesleg: Varga Lajos Márton 1995-ben egy interjúban a megélhetéséről is kérdezte Baka Istvánt: a negyvenhét éves költő rokkantnyugdíja akkor tizenháromezer forint - s hogy súlyos beteg emberhez mélt

landoztam. Költők s az ó nagy verseik: mint hasított fák... Tehát a nagy versek! Araszoljunk feljük! Használom már a „hajszálpontosan” szót - csak hogy Baka nem mindig pontos, pontosabban gyakran tudatosan pontatlan. Hajlamos feljavitani, „bakásítani”, hevíteni, izzíteni a kiváló, de az ó ízléséhez mérten kicsit hűvösebb költőket (akik szintén nem a kedvencei, de azért fordította őket). Bunyinnál „csontváz-kopár faágak” lesz a - szó szerinti fordításban - „szétnyílt, csupasz erdőből” vagy „a mennyben már a fagy hörög” abból, hogy „fentről hideg zajt hallani”, vagy „vívjog szüntelen” abból, hogy „még nem csitult el”. Paszternak egy prózaian, lazán idomértékes versét, az *Ohthont* valóságsgal radnotizálja vagy jözsefattyilástítja a „csisz-csoszozogó babalábak”-kal. Ezek biztosan jobb versek lettek, mint az eredeti Bunyinvagy Paszternak-darabok. Mandelstamot - akitől Baka elég sokat fordított, de igazán jelentős verset csak kettőt-hármat - egy érdekes kiadástörténeti probléma miatt emlitem: a *Ha kerülnek ellenség kezébe* című vers utolsó sora Bakánál így hangzik: „Életet, értelmet fog ölni Sztálin”, míg az újabb orosz Mandelstam-kiadásokban nem a „gubit” (öl), hanem a „bugyit” (ébreszt) ige szerepel - ez a kézirat szerinti hiteles változat (azaz nem Sztálin-ellenes, hanem Sztálin-dicsőítő versről van szó), s a feleség, Nagyecsda „javította ki” a verset (mert ő tudta, hogy a még hitelesebb, lélek vagy költői intenció szerinti változat a „gubit” volt). Gyanítom, hogy Baka, ha élne, nem javítaná ki ezt a sort a „filológailag pontos” újabb kiadás szerint. S hogy akkor két igazán nagy verset említsék, Mandelstam rejtjelmes *Pala-ódája* minden tüzetes vizsgálódás szerint szinte tökéletesen pontos (itt működnek a korrespondenciák, talán mert egészen elvont, filozofikus költeményről van szó), de Brodzskij *Zsukov halálára* című jóval tárgyiasabb költeménye alaposan átalakult a fordításban. Az első két sor kulcsfontosságú szavaiból - „holttest” és „lángoló Zsukov” - semmi sem marad (pon-

Teréz krt. 22.
az Oktogonnál

Az aktuális ÉS-számot felmutató vásárlóinknak 20% kedvezményt adunk mind a 15 000 magyar és idegen nyelvű könyvünkre.

Hétköznap 10.30-18.30

MILLENNIUM
KÖNYVESHÁZ

tosabban csak annyi, hogy „nincs már benne láng”), s az utolsó versszakban a „szánalmas locsogás a haza megmentőjének” helyett azt olvassuk: „alvó hazám silány obulusát”. Baka egyébként is mintha küszködne Brodzskijjal (ami egyébként sehol máshol nem jellemző rá a kötetben): nagyon távol áll az alkatától ez a döbbenetes paradoxonokkal teli, egyszerre zsidó és keresztény, egyszerre birodalmi és minden birodalmiságtól viszolygó, egyszerre modern és archaikus (már-már politeisztikus) költészet - ám ezek a nem mindig sikerült fordítások mégis nagy szerepet játszottak Baka beszédműveinek, a korábban helyenként görcsös vagy modoros metaforaszövevényeknek a föllazulésában. De mennyire más az, amikor Baka egy izzó költőt fordít! Mondjuk, Cvetajevát! Itt is pontatlan, természetesen, de ezek a pontatlanságok nagyon is kellettek ahhoz, hogy Cvetajeva megszólaljon magyarul. Akinet tébolyítóan tömör verseit - nagy verseit! - Baka alaposan átírta, s a megoldhatatlan részeket olyasmikkal kompenzálta, mint „napszentületről dalolt” a „dalolta az este szépségét” helyett vagy „Énekellek, hullám-vélem-árva” - s kérdés, hogy ezek Cvetajeva-versek-e, vagy Cvetajeva ihlette Baka-versek, de az bizonyos, hogy a versnyelv, a hangulat, a lángolás tökéletesen cvetajevás.

Nabokovnak talán mégiscsak igazza van valamennyire. Jó lenne kiválogatni ebből a két kötetből a nagy költeményeket, s azokat az eredeti szövegekkel együtt közreadni. Azt olvasni... az lenné igazi élvezet.

Meghívó a Typotex Kiadó könyvbemutatójára

A Nobel-díjas
Joseph Brodsky:
Velence vízjele

c. könyvét bemutatja Hetényi Szusza, a könyv fordítója és Szóke Katalin oroszista

Időpont: október 7., keddi, 18 h
Helyszín: Olvasók Boltja, Bp, Váci u. 19-21. Millennium Center, földszint a Tavernával szemben.
266-0018